

Geografické myšlení, demokracie a etika v kartocentrické společnosti

Petr Daněk

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova Univerzita v Brně

Konference Mapy jsou pro každého, Svratka 22. 5. 2018

Motto

„Hledání pravdy není objektivní a neutrální činnost, ale je důvěrně spojeno s touhou po moci ze strany toho, kdo hledá pravdu“.

Michael Foucault: Archeologie vědění

„GIS coby sociální technologie, zahrnující institucionální a intelektuální infrastrukturu, posiluje určité praktiky a způsoby vědění na úkor jiných“.

Eric Sheppard, 1995

Počátky

- Geografie vznikla z lidské zvědavosti
 - Co je za obzorem?
 - Objevy a navigace
- Touha po poznání od počátku spojena s mocí
- Poptávka po geografických znalostech ze strany konsolidující se moci (politické, ekonomické, ideologické)
 - Holandsko v 17. století
 - Německo v poslední třetině 19. století
 - USA po 2. světové válce...

Geografie jako služba

- Vytváření geografických poznatků: historie plná dobrodružství a odhodlání
 - Ale také těsně spojená se zájmy „sponzorů“ tohoto poznání – především moderních států
 - Geografické poznatky pro ně zdrojem rozlišení (území, národů, ras...), využitelných pro ovládnutí společností
 - „Geografové agenty impéria“ ? (Livingstone 1992)
 - Geografie chápána jako služba: servis informací a poznatků pro potřebu jiných (především pro potřebu státu a obchodních korporací)
 - Pokračuje dodnes, byť s mnohem pokročilejšími technologiemi (místo sextantu GPS aj.)

Prostorová věda a GIS

- V této tradici byly geografické informace a poznatky považovány za „pravdu“, za objektivní reprezentaci světa.
- Vrcholem této tradice prostorová věda (*spatial science*)
 - Paradigma vzniklé kvantitativní revolucí
 - Radikálně nomotetický přístup
 - Vychází z filosofie pozitivismu
 - Z tohoto paradigmatu vyrůstá i GIS a geoinformační věda
 - Vedlo k mnoha úspěchům
 - Současné GIS vrcholem této vědecké tradice

Kritika prostorové vědy

- Od 60. let nástup kritických směrů v geografii
 - upozorňují na omezení pozitivismu a „vědecké metody“
 - vychází z kritických filosofických tradic: fenomenologie, marxismus, feminismus, kritický realismus, postmodernismus, poststrukturalismus aj.
- Prostorová věda podrobena silné kritice
 - I ze strany jejích dřívějších protagonistů (Bunge, Harvey, ...)
- V humánní (sociální) geografii tvoří tyto postpozitivistické přístupy od 70. let nový mainstream):

Kritika prostorové vědy

- Hlavní cíle kritiky:
 - Rozšířit poznání (poukázáním na omezenost předpokladů prostorové vědy)
 - Svět nejen mapovat a analyzovat, ale měnit k lepšímu (angažovanost, aktivismus, snaha řešit problémy)
 - Poukázat na to, že vědění je vždy „situované“
 - Zdůraznit subjektivitu poznání (svět není „objektivní“, nezávislý na naší vůli, ale je do jisté míry vytvářený našimi představami)
 - Poukázat na subjektivitu lidí, které zkoumáme (nejsme vždy racionální. roli hrají emoce...)
 - Poukázat na subjektivitu vědce (není nezúčastněný pozorovatel, ale její/jeho hodnoty se promítají do výběru tématu, volby metody i výsledků výzkumu)

Kritika GIS

- Kritika se snesla i na GIS
- Zejména v 90. letech
 - V době velkého úspěchu GIS
- Nadšenci: GIS umožní řešení dříve neřešitelných problémů, rozšiřuje kapacity, umožňuje včas a přesně intervenovat...
- Debata mezi nadšenci a skeptiky pokračuje dodnes
 - Ale je méně polarizovaná (polarita dobrého a špatného je naivní a neproduktivní) a více strukturovaná
 - Část debaty vedena v rámci „kritických GIS“
 - Část v rámci „*Science and technology studies*“ (STS)

Hlavní oblasti kritiky

- Pojetí prostoru
 - Nevrací se geografie, skrze GIS, k popisu jevů v karteziánském prostoru, namísto vytváření nového vědění?
- Demokratičnost GIS
 - Dokáží GIS reprezentovat zájmy různých skupin společnosti, nebo spíše posilují jedno partikulární vidění světa, prezentované jako objektivní?
- Etika
 - Nevedou geoinformace k posílení moci majitelů informací, tedy zpravidla těch mocných, a tím k prohloubení nerovností ve světě?

Pojetí prostoru

- Jedním z výrazných trendů postpozitivistických přístupů bylo „objevení“ relačního prostoru
 - „Produkce prostoru“ (Lefebvre, N. Smith, Soja...)
 - Prostor je vytvářený sociálními vztahy
 - Vztahy v relačním prostoru jsou pro společnost i ekonomiku významnější než vztahy v absolutním i relativním prostoru.
 - Relační prostor není topografický, ale topologický
- GIS naproti tomu nadále uznává reprezentativní povahu karteziánské geometrie (poloha v absolutním prostoru, GPS aj.)
 - Dobson: „GIS nedokáže pracovat se sociálními tématy, která se odehrávají mimo karteziánský prostor.“

Demokratičnost

- Silným trendem postpozitivistických přístupů je snaha dát hlas dříve přehlíženým skupinám
 - Zvláště silná ve feminizmu a poststrukturalismu
- Kritika GIS za to, že není demokratický
 - Preferuje určité vidění světa před jiným (skrze své koncepty datových struktur)
 - Slouží zájmům mocných (především států a korporací)
 - Vývoj GIS je z velké části v rukou soukromých firem
 - Není dostupný všem (*digital divide...*)
 - Nedostatečná reprezentace vyloučených skupin
- Reakce na kritiku: participativní GIS
 - Důraz na zapojení komunity (ale existuje rozdíl mezi komunitou a veřejností...)

Etika

- Postpozitivistické přístupy: velká pozornost etickým otázkám
 - Například výzkum jen se souhlasem „zkoumaných“
 - Výzkum motivovaný více snahou pomoci než snahou kumulovat poznatky
- Kritika GIS:
 - Dokáží lokalizovat lidi (aj.) s vysokou přesností. Je to v jejich zájmu? Nebo to posiluje moc majitelů informací?
 - Obava z „kolonizace“ každodenního života – lidé viditelní, lokalizovatelní, sledovatelní – stávají se předměty nové governmentality?
 - „Geoslavery“ (obava z moci spojené s informacemi) ?

Otázky do diskuse

- Dokáže GIS nějakým způsobem zachytit vztahy v relačních prostorech?
 - Například mapování prostorovosti sociálních sítí, či sítí vytváření (ekonomické) hodnoty?
- Je participativní GIS dostatečným řešením problému vyloučení menšin z digitální společnosti?
 - Jak vlivné či využívané jsou metody participativních GIS uvnitř geoinformační vědy?
- Máme uvnitř komunity GIS dostatečné pojistky proti využití informací k ovládnutí životů lidí ze strany moci?
 - Nebo to necháváme vnějším aktérům, tj. té státní moci, která má sama tyto informace shromažďuje a využívá?

Děkuji za pozornost!

Petr Daněk

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova univerzita v Brně

danek@sci.muni.cz